

VELIAHT YUSUF İZZEDDİN EFENDİ’NİN EDİRNE VE KIRKKİLİSE (KIRKLARELİ) SEYAHATLERİ (1913)

Ayşe ZAMACI*

ÖZ

Balkanlı müttefiklerin Osmanlı Devleti’ne karşı açtığı I. Balkan Harbi’nde kaybedilen Edirne ve Kırkkilise, yaklaşık dört ay sürecince Bulgarlar tarafından işgal edilmiş, bu işgalin sonlandırılması II. Balkan Harbi’yle mümkün olabilmektedir. Osmanlı Devleti 1913 yılının Temmuz ayında bu şehirleri geri alarak bölgede hâkimiyetini yeniden tesis etmeyi başarmıştır. Edirne ve civarının geri alınmasından sonra buraya, gerek bölgenin Osmanlı Devleti ve İslam dünyasının ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamak, gerekse bölge ahalisine maddi ve manevi destek olmak amacıyla pek çok seyahat düzenlenmiştir. Bu seyahatlerden bir tanesi, Veliht Yusuf İzzeddin Efendi’nin Şehzade Ziyaeddin Efendi ile birlikte gerçekleştirdiği ziyarettir. 28 Temmuz 1913’te İstanbul’dan hareket eden ikili önce Edirne’yi, ardından Kırkkilise’yi ziyaret ederek işgal sonrası durumu yerinde gözlemlemiş, yerel ahaliyle bir araya gelmiş, askerî kuvvetleri denetlemiş, fukaraya bağışta bulunmuştur. Veliht ve şehzadenin bu seyahati, işgalden henüz kurtarılan şehir sakinlerini oldukça memnun etmiş, halk veliahdı görmenin mutluluğunu yaşamıştır. Hanedan mensuplarının kısa süren bu ziyareti 1 Ağustos 1913’te son bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Veliht Yusuf İzzeddin Efendi, Şehzade Ziyaeddin Efendi, Edirne, Kırkkilise, Balkan Savaşları

THE EDİRNE AND KIRKKİLİSE (KIRKLARELİ) TRAVELS OF CROWN PRINCE YUSUF İZZEDDİN (1913)

ABSTRACT

Edirne and Kırkkilise, which were lost in the First Balkan War issued by the Balkan League against the Ottoman Empire, were invaded by Bulgarians for about

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Edirne, ORCID: 0000-0002-1241-9293, E-posta: aysezamaci@trakya.edu.tr

four months, and the end of this invasion was possible with the Second Balkan War. The Ottoman Empire managed to reestablish its rule over the region by taking back these cities in June 1913. After taking back Edirne and the surrounding regions, several trips were made to the area for not only emphasizing that it is an inseparable part of the Ottoman Empire and the Muslim world but also provide the residents of the region with financial and psychological support. One of such visits was the trip experienced by Crown Prince Yusuf Izzeddin accompanied by Prince Ziyaeddin. The two Princes who moved from Istanbul on 28 July 1913 visited firstly Edirne and then Kırkkilise, observed the post-invasion situation on site, gathered with the locals, inspected the military forces and made donations for the poor. This visit by the Crown Prince and the Prince greatly pleased the dwellers of the city that had just been saved from invasion, and the people experienced the joy of meeting the Crown Prince. This short visit by the members of the Imperial Family ended on 1 August 1913.

Keywords: Crown Prince Yusuf Izzeddin, Prince Ziyaeddin, Edirne, Kırkkilise, Balkan Wars

Giriş

Yusuf İzzeddin Efendi 11 Ekim 1857 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Doğduğunda babası Abdülaziz henüz şehzade olduğundan doğumu gizlenmiş, varlığı ancak babasının tahta çıkışından sonra kamuoyuna duyurulmuştur. Dönemin önde gelen ulema ve ümerasından aldığı derslerle iyi bir eğitim görmüştür. Saltanatı kendi çocuklarına intikal ettirmek isteyen Sultan Abdülaziz, iktidarı boyunca şehzade Yusuf İzzeddin'i her fırsatta ön plana çıkartmaya çalışmıştır. Küçük yaşlardan itibaren tevehhül edilen askerî unvanlarla şehzade, babasının yanında törenlere katılarak sürekli kamuoyunun gündeminde tutulmuştur. Sultan Abdülaziz 1867'de çıktığı Avrupa seyahatine onu da beraberinde götürmüştür. Babasının 1876 yılında bir darbe sonucu tahttan indirilmesiyle Yusuf İzzeddin Efendi'nin parlak günleri geride kalmıştır. II. Abdülhamid döneminin bazı sıkıntılarında diğer hanedan üyeleri gibi nasibini almakla birlikte yeni padişah zamanında da babasının dönemindeki serbest yaşantısına devam etmiştir.¹ 1909'da II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ve yerine V. Mehmed Reşad'ın hükümdar ilan edilmesi üzerine, hanedan-ı saltanatın en yaşlısı olması sebebiyle, "veliaht-ı saltanat" olmuştur.² Kanun-i Esasi ile birlikte saltanatın ekber

¹ Ali Akyıldız, "Yusuf İzzeddin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt 44, İstanbul 2013, s. 13-14.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Veliaht Yusuf İzzeddin Efendinin İntiharı", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı 54, Haziran 1954, s. 3150.

VELİAHT YUSUF İZZEDDİN EFENDİ'NİN EDİRNE VE KIRKKİLİSE (KIRKLARELİ)
SEYAHATLERİ (1913)

evlada ait olması teamülünün kanunlaşması ve II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında, veliahdın teşrifattaki konumu gittikçe ayrıcalıklı bir hâle getirilmiş, hatta sadrazamların göreve başladıklarında veliahtları resmen ziyaret etmeleri usule bağlanmıştır.³

Yusuf İzzeddin Efendi veliaht ilan edilmesinden sonraki süreçte, dönemin sosyal yardım kuruluşlarının faaliyet ve organizasyonlarında aktif olarak yer almıştır. Kendisi Türk Derneği, Ortaköy İttihat ve Teâvün Kulübü ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin fahri başkanlığında bulunmuştur.⁴ Osmanlı donanmasını güçlendirmek üzere kurulan Donanma Cemiyeti'nin bazı spor organizasyonlarında maddi ve manevi yardımları olmuş, bu yardımlardan ötürü kendisine cemiyet tarafından altın madalya verilmiştir.⁵ Balkan Harbi'nin devam ettiği bir sırada, 1913 yılında kurulan Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nin düzenlediği organizasyonlarda da sık sık adı geçmiştir. Cemiyete maddi yardımda bulunduğu gibi cemiyetin düzenlediği konser ve yarış türünden etkinlikleri himayesine almak veya bizzat bu etkinliklere katılmak suretiyle cemiyeti desteklemiştir.⁶ Yine aynı yıl kurulan Cemiyet-i Hayriye-yi İslamiye adlı derneğin fahri başkanlığında bulunmuş, İttihat ve Terakki'nin himayesinde kurulan bu derneği maddi ve manevi olarak desteklemiştir.⁷

Veliaht unvanını almasından sonra resmî protokollerde daha fazla yer almaya başlayan Yusuf İzzeddin Efendi, V. Mehmed Reşad'ın sık sık gerçekleştirdiği yurt içi gezilerinde ona eşlik etmiştir. 2 Eylül 1909'da Mudanya ve Bursa'ya gerçekleştirilen seyahatte padişahın yanında bulunmuştur.⁸ 27-28 Ekim 1909 tarihinde İzmit ve çevresine bir geziye çıkan

³ Hakan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devletinin Son Yüz Yılında Merasimler*, (yay. haz.) Ayşen Anadol, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 27.

⁴ Akyıldız, *a.g.m.*, s. 15.

⁵ Selahittin Özçelik, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, TTK Basımevi, Ankara 2000, s. 186, 224.

⁶ Ayşe Zamacı, *Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti ve Faaliyetleri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. İlker Alp, Edirne 2015, s. 67, 87, 170-171, 208.

⁷ Tahsin Yıldırım, *Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi Öldürüldü Mü? İntihar Mı Etti?*, Çatı Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 84.

⁸ Lütfi Simavi, *Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim Sultan Mehmed Reşad Hanın ve Halifenin Sarayında Gördüklerim*, (gün. Türkçesi) Sami Kara-Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2004, s. 55-56; Akyıldız, *a.g.m.*, s. 14-15.

padişahın maiyetinde yine Yusuf İzzeddin Efendi yer almıştır.⁹ Bir yıl sonra bu kez eski başkent Edirne'ye bir haftalık gezi düzenlenmiştir. 27 Ekim-3 Kasım 1910 tarihlerini kapsayan Seyyidler ve Edirne gezisinde Şehzade Vahdeddin, Ziyaeddin, Necmeddin ve Ömer Hilmi efendilerle birlikte padişahın maiyetinde Velihaht Yusuf İzzeddin Efendi de bulunmuştur.¹⁰ Bunların haricinde padişahın maiyetinde olmaksızın, Balkan Harbi esnasında bir heyetle birlikte Çatalca cephesine gitmiş, ancak trenden inmeden geri dönmüştür. Ayrıca I. Dünya Harbi'nin devam ettiği bir sırada, 1915 yılının Temmuz ayında, Çanakkale ve Gelibolu'ya gitmiştir.¹¹ Yurt içi ziyaretlerinin haricinde düzenlenen törenlerde Osmanlı Devleti'ni temsil etmek üzere, 1910 ve 1911 yıllarında İngiltere ve Almanya'ya gönderilmiştir.¹² Velihahtın bizim çalışmamıza konu olan seyahati ise 28 Temmuz-1 Ağustos 1913 tarihleri arasında kapsayan, toplam üç gün süren Edirne ve Kırkkilise seyahatleridir. Kendisine bu seyahatte Şehzade Ziyaeddin Efendi eşlik etmiştir.

1. Seyahatin Başlaması

Velihaht Yusuf İzzeddin Efendi'yi böyle bir seyahate çıkmaya yönelten en önemli vesile, elbette kısa süre önce bölgede son verilen Bulgar işgali, yani Edirne ve civarının istirdadıdır. Bilindiği üzere Edirne, 1912 yılının sonbaharında başlayıp 1913 yılının Mayıs ayına kadar devam edecek olan I. Balkan Harbi esnasında Osmanlı Devleti hâkimiyetinden çıkmıştır. Bu harpte Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'ın oluşturduğu ittifaka karşı mücadele etmek zorunda kalan Osmanlı Devleti tam anlamıyla hezimete uğramış, başta Edirne olmak üzere Balkan coğrafyasındaki pek çok şehrini kaybetmiştir. Bu mücadelede Edirne Kalesi, kendisinden beklenenin çok üstünde bir azimle Bulgar ve Sırp kuvvetlerine karşı yaklaşık beş ay kadar direnmiş, ancak savunma imkânlarının tükenmesi üzerine 1913 yılının Mart

⁹ Simavi, *a.g.e.*, s. 63; Haluk Selvi, "Sultan V. Mehmed Reşad'ın İzmit Seyahati (27-28 Ekim 1909)", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II*, Cilt 2, (ed.) H. Selvi - M. B. Çelik - A. Yeşildal, Kocaeli 2016, s. 926, 929-930.

¹⁰ Simavi, *a.g.e.*, s. 123-125; Yunus Özger, "Sultan V. Mehmed Reşad'ın Edirne Seyahati", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Sayı 22, Bahar 2017, s. 137, 140; Fatmagül Demirel, "Sultan Mehmed Reşad'ın Edirne Seyahati (28 Ekim-3 Kasım 1910)", *Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu*, (ed.) İ. Sezgin - C. Fedakâr - H. Demiroğlu, Edirne 2012, s. 342.

¹¹ Akyıldız, *a.g.m.*, s. 15.

¹² Simavi, *a.g.e.*, s. 97, 142, 158. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cevdet Kırpık, "Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin Avrupa Seyahatleri", *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu*, Cilt 3, Ankara 2014, s. 77-110.

VELİAHT YUSUF İZZEDDİN EFENDİ'NİN EDİRNE VE KIRKKİLİSE (KIRKLARELİ)
SEYAHATLERİ (1913)

ayında düşmana teslim olmak zorunda kalmıştır.¹³ Düşman işgaline maruz kaldığı yaklaşık dört aylık süreçte Edirne'de âdeta bir insanlık dramı yaşanmış, şehre hâkim olan Bulgarlar buradaki Müslüman ahaliye türlü işkence ve katliam fiillerini uygulamış, aynı zamanda şehrin kültürel ve tarihî dokusunu tahrip etmişlerdir.¹⁴

Kısa bir süre önce ittifak kurup Osmanlı Devleti'ne harp ilan eden Balkanlı müttefiklerin, harp sonrası elde ettikleri toprakları paylaşamamalarından dolayı yaşadıkları anlaşmazlıklar, bu kez kendi aralarında yeni bir mücadeleye girişmelerine neden olmuştu. Osmanlı Devleti, bu vesileyle çıkan II. Balkan Harbi'ne karşı sessiz ve çekimser kalmakla birlikte bu mücadelenin kendisine yeni bir fırsat sunduğunun da farkındaydı. İlk savaşta yaşanan bozgunla birlikte Avrupa'daki topraklarının önemli bir kısmını kaybeden Osmanlı Devleti, Balkanlı müttefiklerin kendi aralarındaki mücadeleden istifade ile kaybettiği toprakların bir kısmını geri alabilirdi. Nitekim Yunanlıların Dedağaç'ı aldıktan sonra Edirne üzerine yürümesi ihtimalinin belirmesi, Osmanlı Devleti'nin Edirne'yi Bulgarların elinden almak için harekete geçmesine neden olmuş ve gerekli hazırlıklar yapılmıştır. Zaten 1913 yılının Temmuz ayı ortaları itibarıyla, Edirne'de ciddi bir Bulgar kuvveti bulunmamaktaydı. Bulgarların bölgedeki askerlerini peyderpey çekmesinin ardından, Osmanlı Hükümeti yayımladığı bir bildiri ile Bulgar işgali altındaki yerlerde bulunan Türklere yapılan zulümleri önlemek ve başkentin güvenliğini sağlamak üzere, ordusuna Midye-Enez hattını

¹³ I. Balkan Harbi'nde Edirne muhasarası ve muhasarada yaşananlara ilişkin zengin bir literatür oluşmuştur. Konu hakkında bazı örnekler için bkz. Halil Ersin Avcı, "İngiliz Gizli Belgelerine Göre Edirne'nin Kaybı ve Geri Alınışı (1912-1913)", *Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu*, (ed.) İ. Sezgin - C. Fedakâr - H. Demiroğlu, Edirne 2012, s. 375-383; Nazmi Çağan, "Balkan Harbinde Edirne (1912-1913)", *Edirne (Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s. 197-213; Erhan Demirutku, "Balkan Harbi'nde Şükrü Paşa ve Edirne Müdafaası", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Cilt I, Sayı 7, Temmuz 1987, s. 2-9; Nuri Köstüklü, "Türk Arşiv Belgelerine Göre Balkan Savaşı Sırasında Bulgarlar'ın Edirne Vilayetinde Yaptıkları Mezalim ve Yerli Rum Halkın Tepkisi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, Bahar 2005, s. 115-128; Oya D. Macar, "Balkan Savaşları'nda Kuşatma Altındaki Edirne'nin Karşı Karşıya Kaldığı Sağlık Sorunları ve Sağlık Yardımı Sırasında Ortaya Çıkan Güçlükler", *Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu*, (ed.) İ. Sezgin - C. Fedakâr - H. Demiroğlu, Edirne 2012, s. 423-434; Ali Fuat Örenç, "İngiliz Belgeleri'nde Balkan Harbi Edirne Kuşatması 1912-1913", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt II, Sayı 4, Temmuz 2012, s. 17-79; Ahmet Yiğit, "Edirne Muhasarası (1912-1913)", *Edirne Müdâfî Mehmed Şükrü Paşa*, (haz.) M. Sabri Koz, Zaman Kitap, İstanbul 2008, s. 74-181.

¹⁴ Konu hakkında detaylı bir çalışma için bkz. İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi (1878-1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990.

geçme emri verdiğini ilan etmiştir. Başlatılan harekât sonucu 21 Temmuz'da Lüleburgaz ve Vize, 22 Temmuz'da Kırklareli, 23 Temmuz'da ise Edirne geri alınarak buralarda Osmanlı hâkimiyeti yeniden sağlanmıştır.¹⁵

1909 yılında II. Abdülhamid'in hal edilmesinden sonra İttihat ve Terakki tarafından yerine kardeşi V. Mehmed Reşad 65 yaşındayken tahta çıkarıldı. Yeni padişah ilerlemiş yaşına ve bazı hastalıkları bulunmasına rağmen, halkla buluşmaya önem veriyordu. Bu bağlamda, seleflerinin başlattığı geleneği devam ettirerek çeşitli yurt içi gezilere çıkmıştır. Halkla bütünleşmek, sıkıntıları yerinde görebilmek adına saltanatının başlarında Bursa, Hereke, İzmit, Edirne ve Rumeli'ye yönelik seyahatlerde bulunmuştur.¹⁶ Bunlardan başka İstanbul içinde de sıkça gezerdi. Ancak Balkan Harbi'nin hezimetle noktalanması ve yaşanan bozgun, onu ümitsizlik ve bezginliğe sevk etmişti. Hem harbin kendisinde yarattığı kederli hâl, hem de mesane hastalığının artık rahatsızlık verici boyutta olması dolayısıyla, pek dışarı çıkamaz olmuştu.¹⁷ Dolayısıyla bu durum, Edirne'nin istirdadından son derece memnun olmasına ve yurt içi gezilere önem vermesine rağmen, onu buraya yapılacak bir seyahatten alıkoyan nedenler olarak anlaşılmaktadır.

Edirne'nin Bulgarlardan geri alınmasından sonraki ilk Cuma günü, Selimiye Cami'inde büyük bir merasimle mevlid-i şerif okunmasına karar verilmiştir. Sultan Reşad istirdadından sonra Edirne'ye gidememiş ama kendisini orada icra edilecek törenlerde temsil etmek, asker ve ahaliye selamlarını ulaştırmak üzere Serkâtip Ali Fuad Bey'i ve Seryaver Salih Paşa'yı Edirne'ye göndermiştir. Ayrıca Edirne fukarasına dağıtılmak üzere, Ceyb-i Hümayun Kâtibi Hacı Hakkı Bey aracılığıyla 2.500¹⁸ lira yollamıştır. 25 Temmuz 1913 Cuma günü Edirne'ye ulaşan bu heyet, önce hükümet konağına sonra daire-i askeriye geçerek, burada toplananlara hitaben bir konuşma yapmış, padişahın selamlarını iletmiştir. Ardından Selimiye Cami'ine gidilerek okunan mevlid dinlenmiş ve cami dâhili gezilmiştir. Dinî merasimlerin sonrasında Sultan Reşad'ın gönderdiği bağış, belediye

¹⁵ Necdet Hayta - Togay Seçkin Birbudak, *Balkan Savaşları'nda Edirne*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2010, s. 117-119.

¹⁶ Özger, *a.g.m.*, s. 137.

¹⁷ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, TTK Basımevi, Ankara 2010, s. 113.

¹⁸ Söz konusu bağış miktarı, bilginin aktarıldığı kaynağın bir sonraki sayfasında 2.100 lira (Bkz. Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 108), Tanin ve Tasvir-i Efkâr gazetelerinde ise 2.000 lira olarak zikredilmektedir (Bkz. "İkibin Liranın Tevzii", *Tanin*, nr. 1672, 13 Temmuz 1329/26 Temmuz 1913, s. 1; "Avdet", *Tanin*, nr. 1673, 14 Temmuz 1329/27 Temmuz 1913, s. 3; "Zat-ı Şahane ve Edirne Ahalisi", *Tanin*, nr. 1714, 26 Ağustos 1329/8 Eylül 1913, s. 3; "Selam ve İhsan-ı Şahane", *Tasvir-i Efkâr*, nr. 825-26, 16 Temmuz 1329/29 Temmuz 1913, s. 4.).

VELİAHT YUSUF İZZEDDİN EFENDİ'NİN EDİRNE VE KIRKKİLİSE (KIRKLARELİ)
SEYAHATLERİ (1913)

dairesindeki heyete teslim edilmiştir. Heyetin programı, Edirne'deki muhtelif mahallerin ziyaretiyle devam etmiştir.¹⁹ Fakir ve ihtiyaç içinde bulunan ahaliye dağıtılmak üzere Sultan Reşad tarafından ihsan buyurulan para, Edirnelileri son derece memnun etmiştir. Padişaha arz-ı şükranlarını sunmak isteyen ahali, sonrasında müftü efendiyi İstanbul'a göndermiştir. Burada huzura kabul edilen müftü, padişaha Edirnelilerin derin şükran ve bağlılıklarını arz etmiştir.²⁰ Dolayısıyla Sultan Reşad Edirne'ye gidip ahalisini yerinde ziyaret edemese de, göndermiş olduğu heyet ve bağışla, Edirne'yi unutmadığı ve Edirnelilerin daima yanında olduğu mesajını yerine ulaştırmada başarılı olmuş, gönderdiği sembollerle padişah imajını ahali arasında görünür kılmıştır diyebiliriz.

Çalışmamızı büyük oranda, dönemin önde gelen süreli yayınlarından Tanin gazetesinden elde ettiğimiz verilere dayandırdık. Gazete, bölgeye gönderdiği özel muhabirlerin matbaaya yolladığı mektup ve telgraflarla, ziyaret hakkında okuyucularına bilgi sunmuştur. Zaman zaman gecikmeler yaşanmakla birlikte haber akışına devam eden muhabirler, gazete okuyucuları için son derece ayrıntılı gözlemlerde bulunarak ziyareti haberleştirmişlerdir. Seyahat esnasında veliahdın maiyetinde Osmanlı Ajansı Müdürü Salih Bey de bulunmaktadır.²¹ Dolayısıyla gazeteye yansıyan bazı haberlerin kaynağı, Salih Bey'in gözlemleri olmuştur. Kısmen, dönemin diğer süreli yayınlarından da istifade etmekle birlikte, bu yayınlardaki haberlerin büyük oranda Tanin gazetesine benzerlik taşıdığını gördük. Hatta Tanin gazetesinin, veliahdın ziyaretini diğer süreli yayınlara kıyasla daha ayrıntılı bir şekilde verdiğini söyleyebiliriz.

Tanin gazetesi okuyucularına, Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi'nin Edirne seyahatinin 28 Temmuz 1913 Pazartesi günü akşam saat altıda gerçekleşeceğini duyurmuştur.²² Harp esnasında yollar epey bozulduğundan, İstanbul-Edirne şimendiferi hakkında gerekli kontrolleri yapmak üzere, 26 Temmuz akşamı Esad Bey Edirne'ye gönderilmiştir.²³ Sadaret makamı, Edirne vilayetine ve Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderdiği tahriratlarla,

¹⁹ Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 106-108; "Edirne'ye Giden Trenler", *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 11.601, 11 Temmuz 1329/24 Temmuz 1913, s. 4.

²⁰ "Zat-ı Şahane ve Edirne Ahalisi", *Tanin*, nr. 1714, 26 Ağustos 1329/8 Eylül 1913, s. 3.

²¹ "Salih Gürcü Bey", *Tanin*, nr. 1680, 21 Temmuz 1329/3 Ağustos 1913, s. 4.

²² "Veliahd Hazretleri ile Ziyaeddin Efendi Hazretleri", *Tanin*, nr. 1673, 14 Temmuz 1329/27 Temmuz 1913, s. 1; "Veliahd ve Ziyaeddin Efendiler Hazretleri", *Tanin*, nr. 1674, 15 Temmuz 1329/28 Temmuz 1913, s. 1

²³ "İstanbul-Edirne Hattı", *Tanin*, nr. 1673, 14 Temmuz 1329/27 Temmuz 1913, s. 3.

AYŞE ZAMACI

veliaht ve şehzadenin seyahatinin başlayacağı günü bildirmiştir.²⁴ Vükela Heyeti de seyahat treni hareket etmezden yarım saat önce, Sirkeci İstasyonu'nda hazır bulunmaları hususunda uyarılmıştır.²⁵ Özel bir trenle gerçekleşecek olan bu seyahatte veliaht ve şehzadeye maiyetleri ile birlikte Üçüncü Mabeynci Recai Bey eşlik etmiştir. Vükela, ümera, polis müdürü, İstanbul muhafızı, merkez kumandanı ve daha birçok zevat, uğurlama töreni için istasyonda hazır bulunmuşlardır. Padişah adına Baş Mabeynci Halid Hurşid Bey'le Sertabip Hayri Bey de törende yer almışlardır. Trenin hareketi esnasında bir tabur asker ile bir bando muzıka, selam resmi icra etmişlerdir.²⁶

Edirne ve ardından Kırkkilise'ye yapılacak olan seyahatte Yusuf İzzeddin Efendi'ye 34 kişiden müteşekkil bir kafiye eşlik ediyordu. Bunların arasında teşrifatçı Cemal Bey, Mabeyn Müdür Muavini Recai Bey, yaver ve Yümni beyler, Muhafaza-i Müfreze Zabiti Mülazım Refik, Ziyaeddin Efendi'nin Müdür-ü Umuru Hafid Bey, veliahdın muhafazalarına memur Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey, kilerciler, aşçılar ve diğer bendegân bulunuyordu.²⁷

Yusuf İzzeddin Efendi'yi taşıyan tren, belirlenen gün ve saatte İstanbul'dan ayrılmıştır. Dahiliye Nezareti'nden Edirne vilayetine bir telgraf gönderilerek veliahdın yola çıktığı ve Edirne'deyken Belediye dairesinde ikametinin uygun olacağı bildirilmiştir.²⁸ Yolların bozuk olmasından dolayı gayet ağır ilerleyen tren, Makriköy ve diğer bütün istasyonlarda ahali tarafından büyük sevinç gösterileriyle karşılanmıştır. Trenin geçtiği esnada koşarak hat boyuna gelen halk, yolcuları alkışlara boğmuştur. Saat sekiz buçukta Hadımköy'e ulaşan tren meşaleli askerler ve mevki kumandanı Hakkı Paşa tarafından karşılanmış, burada veliaht ve şehzade için askerî merasim ifa edilmiştir.²⁹

²⁴ BOA, *BEO*, 4200/314930; BOA, *BEO*, 4200/314936; BOA, *BEO*, 4200/314965.

²⁵ BOA, *BEO*, 4200/314967.

²⁶ "Veliahd Hazretlerinin Azimeti", *Tanin*, nr. 1675, 16 Temmuz 1329/29 Temmuz 1913, s. 1.

²⁷ "Veliahd Hazretleriyle Edirne Yolunda", *Tanin*, nr. 1678, 19 Temmuz 1329/1 Ağustos 1913, s. 1.

²⁸ BOA, *DH. MTV.*, 24/87.

²⁹ "Veliahd Hazretlerinin Edirne'ye Muvasalatı", *Tanin*, nr. 1676, 17 Temmuz 1329/30 Temmuz 1913, s. 1; "Hat Boyunda ve Edirne'de Tezahürat", *Tanin*, nr. 1676, 17 Temmuz 1329/30 Temmuz 1913, s. 4; "Veliahd Hazretleriyle Edirne Yolunda", *Tanin*, nr. 1678, 19 Temmuz 1329/1 Ağustos 1913, s. 1.

2. Edirne İzlenimleri

29 Temmuz Salı günü sabah saat yedide Edirne'ye ulaşan tren istasyonda, tıpkı uğurlamada olduğu gibi, kalabalık bir topluluk tarafından karşılanmıştır. Karşılama heyetinde Baş Kumandan Vekili İzzet Paşa, Kolordu Kumandanı Hurşid Paşa, Edirne Valisi Hacı Adil Bey, Reşid Paşa, Hadi Paşa, Ziya Paşa, Keçecizade İzzed Fuad Paşa, Mehmed Ali Paşa ve Enver Bey ile askerî ve mülki memurlar, şehrin ileri gelenleri ve gayrimüslim cemaat reisleri yer almaktaydı. Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi ile Ziyaeddin Efendi, karşılama heyeti ve çok sayıda ahalinin alkışları arasında şehre girmiştir. Süvari ve piyade askerlerinin oluşturduğu saf, belediye dairesine kadar uzanıyordu. Veliahdı taşıyan araba, parlak bir maiyet alayı ile birlikte istasyondan ayrılarak belediye dairesine ulaşmıştı. Dairenin salonunda ziyaretçiler için kabul resmi icra edilmiş, Vali Bey, şehrin eşraf ve muteberanını veliahdı takdim etmiş ve bir “hoş geldin” konuşması yapmıştır. Mukabilinde Yusuf İzzeddin Efendi de “*Gerek ahâlînin ve gerek me'mûrînin izhâr eyledikleri hissiyyât-ı vatanperverânededen fevkalâde mahzûz oldum ve bu belde-i mübârekenin tekrâr ziyâretine*³⁰ *ve sizinle mülâkâta nâiliyyetinden dolayı cenâb-ı Allaha bin hamd ü senâ ederim.*”³¹ diyerek ordunun ve ahalinin gösterdikleri sadakat ve tezahürattan dolayı teşekkür etmiştir. Müteakiben müftü efendi tarafından bir dua okunmuştur.³²

Şiddetli yağın yağmurun hafiflemesi üzerine veliaht, beraberinde İzzet Paşa, Edirne'ye ilk giren zabıtlardan Enver, İbrahim ve Sabit beyler, diğer ümera ve erkân-ı harple birlikte Yanık Kışla Meydanı'na gitmiş, burada kendisi için hazırlanan resm-i geçidi izlemiştir. Resm-i geçide Hurşid Paşa

³⁰ Çalışmamızın başında zikrettiğimiz gibi, Yusuf İzzeddin Efendi bundan yaklaşık üç sene önce Sultan V. Mehmed Reşad ile birlikte Edirne'ye gelmiş, burada bir hafta süreyle temaslarda bulunmuştu. Dolayısıyla 1913 yılındaki seyahat, veliahdın Edirne'ye gerçekleştirdiği ikinci ziyarettir.

³¹ Veliahdın valiye cevaben yaptığı konuşma Tasvir-i Efkâr'da şu şekilde geçmektedir: “*Ceddîm Hüdâvendigâr gazînin fethetmiş olduğu ikinci pâ-yı tahtımız Edirne'nin düşmandan istirdâd edilmiş olması bizim için fevkalâde câlib-i sürûr bir hâl, pek ziyâde mes'ûd bir vak'adır. Asâkir-i Osmâniyyemizin bu bâbda göstermiş oldukları şecâat ve hamâset de ayrıca takdîrâtâ şâyândır. Cümledenizi tebrik eylerim.*” (“Veliahdın Edirne'yi Teşrifî-Valinin Nutku-Veliahd Hazretlerinin Cevapları-Belediye Dairesindeki Ziyafet-Ziyafette Hazır Bulunanlar”, *Tasvir-i Efkâr*, nr. 826-29, 19 Temmuz 1329/1 Ağustos 1913, s. 4.)

³² “Veliahd hazretlerinin Edirne'ye Muvasalatı”, *Tanin*, nr. 1676, 17 Temmuz 1329/30 Temmuz 1913, s. 1; “Hat Boyunda ve Edirne'de Tezahürat”, *Tanin*, nr. 1676, 17 Temmuz 1329/30 Temmuz 1913, s. 4; “Veliahd Hazretleriyle Edirne Yolunda”, *Tanin*, nr. 1678, 19 Temmuz 1329/1 Ağustos 1913, s. 1-2; “Veliahd Edirne'de”, *Tasvir-i Efkâr*, nr. 826-27, 17 Temmuz 1329/30 Temmuz 1913, s. 5.

kolordusuna mensup iki alay ile bir top bataryası katılmıştır. Bir de tayyare uçuşu gerçekleştirilmiştir. Tanin gazetesi muhabirinin gözlemlerine göre geçitte en dikkat çeken nokta, alayda bulunan askerlerin 80 km. yol yürüyerek Edirne'ye giren askerler olmasına rağmen bunların yorgunluk belirtisi göstermeksizin tam bir intizam içinde geçidi tamamlaması olmuştur. Geçit törenini izleyen zevat, üç otomobille geri dönmüştür.³³

Veliahdın Edirne'ye geldiği gün belediye dairesinde, şerefine 45 kişilik bir ziyafet tertip edilmiştir. Askerî ve mülki erkânın yanı sıra Edirne'deki tüm ruhani reislerin de katıldığı ziyafetin³⁴ ardından konsololar huzura kabul edilmiştir. Fransız konsolosu Osmanlı ordusu hakkında övücü sözler söyleyerek ordunun Edirne'ye girerken göstermiş olduğu intizamdan ve şehirde sükûn ve asayişin derhal sağlanmış olmasından dolayı veliahdı takdirlerini sunmuştur.³⁵ Müftü ile birlikte Ermeni, Rum ve Bulgar din adamlarını kabulünün ardından veliaht istirahatete çekilmiştir.³⁶

29 Temmuz Salı günü, Bulgarlardan istirdat edilen Edirne'nin Osmanlı Devleti'nde kalmasını sağlamak ve Osmanlı hâkimiyetinden koparılması için yoğun çaba harcayan devletleri protesto etmek amacıyla, Abacılar Meydanı'nda ve her sınıftan halkın katılımıyla, 40 bin kişilik bir miting gerçekleştirilmiştir.³⁷ Miting heyetini³⁸ huzuruna kabul eden Yusuf İzzeddin Efendi, Edirne'nin eskisi gibi Türk hâkimiyetinde kalması yönünde alınan miting kararlarını padişah ve Osmanlı kamuoyuna tebliğ edeceğini

³³ “Resm-i Geçid”, *Tanin*, nr. 1678, 19 Temmuz 1329/1 Ağustos 1913, s. 2; “Edirne Ahalisinin Memnuniyeti”, *Tanin*, nr. 1683, 24 Temmuz 1329/6 Ağustos 1913, s. 2.

³⁴ Tasvir-i Efkâr'ın bildirdiğine göre yemek listesinde siyah havyar, sardalya balığı, domates salatası, taze tereyağı, mayonezli balık, piliç kızartması, pırzola, börek, komposto ve dondurma yer almaktaydı. Ayrıca ziyafete katılanlar için bkz. “Veliahdın Edirne'yi Teşrifî-Valinin Nutku-Veliahd Hazretlerinin Cevapları-Belediye Dairesindeki Ziyafet-Ziyafette Hazır Bulunanlar”, *Tasvir-i Efkâr*, nr. 826-29, 19 Temmuz 1329/1 Ağustos 1913, s. 4.

³⁵ “Edirne Fransız Konsolosunun Nutku”, *Tanin*, nr. 1676, 17 Temmuz 1329/30 Temmuz 1913, s. 4; “Konsolosların Kabulü”, *Tanin*, nr. 1678, 19 Temmuz 1329/1 Ağustos 1913, s. 2; “Edirne Ahalisinin Memnuniyeti”, *Tanin*, nr. 1683, 24 Temmuz 1329/6 Ağustos 1913, s. 2; “Edirne'nin İstirdadı ve Tesirâtı”, *Servet-i Fünun*, aded: 1156, 18 Temmuz 1329/31 Temmuz 1913, s. 281; “Fransa Konsolosunun Takdirâtı”, *Tasvir-i Efkâr*, nr. 826-27, 17 Temmuz 1329/30 Temmuz 1913, s. 5.

³⁶ “Rüesa-yı Ruhaniye”, *Tanin*, nr. 1678, 19 Temmuz 1329/1 Ağustos 1913, s. 2.

³⁷ BOA, BEO, 4202/315140.

³⁸ Miting heyeti şu isimlerden oluşmaktaydı: Hamid Neşet Bey, Bahaeddin Şakir Bey, Necib Bey, Vasilaki Efendi, Hacı İstifanaki Efendi, Estepan Efendi ve Hayim Efendi (“Miting”, *Tanin*, nr. 1678, 19 Temmuz 1329/1 Ağustos 1913, s. 2).

VELİAHT YUSUF İZZEDDİN EFENDİ'NİN EDİRNE VE KIRKKİLİSE (KIRKLARELİ)
SEYAHATLERİ (1913)

bildirmiştir.³⁹ Aynı günün akşamı padişaha bir telgraf gönderen Yusuf İzzeddin Efendi, Edirne'ye sağ salim vardıklarını ve burada kendilerine gösterilen tezahüratı haber vermiştir.⁴⁰

Şehirdeki asker ve sivil erkânın takdimi, Yanık Kışla'da resm-i geçid, miting heyetinin kabulü, gündüz ve akşam ziyafetleri, Yusuf İzzeddin Efendi'nin Edirne ziyaretinin ilk gününü dolduran organizasyonlardı. İkinci gün (30 Temmuz 1913-Çarşamba) öğleye kadar olan süre, veliahdın kendi arzusuna bırakılmıştı. Sonrasındaki program; öğle vakti erkân-ı askeriye mahsus ziyafet, Cısr-i Mustafa Paşa'yı ziyaret ve akşam erkân-ı vilayete ziyafet şeklinde sıralanmaktaydı. Kendisine bırakılan boş vakitte memurin-i askeriye kabul etmeyi tercih eden Yusuf İzzeddin Efendi, öğleye doğru hükümet dairesine teşrif etmiştir. Kabul salonu haline getirilen vilayet idare meclisi odasında kendisine takdim edilen zevatla tanışmıştır. Bunlar arasında Edirne'de görev yapan hâkim, defterdar, maarif müdürü, mektupçu, jandarma alay kumandanı, polis müdürü, defter-i hakani müdürü beylerle sulh hâkimleri bulunuyordu.⁴¹ Kısa süren resm-i takdim teşrifatının ardından iade ziyaretleri gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda önce Vali Hacı Adil Bey, ardından

³⁹ Yakın zamanda tamamlanan ve Yusuf İzzeddin Efendi'nin hayatını ele alan bir tez çalışmasında, söz konusu mitingün Yusuf İzzeddin Efendi tarafından tertip edildiği belirtilmiştir (Hasan Ünlü, *Veliahd Yusuf İzzeddin Efendi (1857-1916)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Filiz Karaca, İstanbul 2019, s. 85-86). Ancak olayı bildiren gazete ve arşiv belgelerindeki bilgiler, tam olarak bunu söylemiyor. Hatta Tanin gazetesinde mitingün Edirne müftüsünün riyasetinde toplanacağı ve bütün gayrimüslim unsurların dinî reislerinin mitingde hazır bulunacağı belirtilmektedir ("Hat Boyunda ve Edirne'de Tezahürat", *Tanin*, nr. 1676, 17 Temmuz 1329/30 Temmuz 1913, s. 4). Olayla ilgili olarak kullandığımız kaynaklardaki ortak ifade, miting heyetinin veliahdın huzuruna çıkarak kendisine miting kararlarını sunmasıdır (Bkz. BOA, *BEO*, 4202/315140; "Miting", *Tanin*, nr. 1678, 19 Temmuz 1329/1 Ağustos 1913, s. 2). Edirne'nin istirdadından sonra Osmanlı Devleti'nin muhtelif bölgelerinde, Edirne'nin eskisi gibi Osmanlı hâkimiyetinde kalmasına yönelik destek mitingleri düzenlenmiştir. 27 Temmuz Pazar günü Edirne'nin Midye kasabasında dört bini aşkın kişinin katıldığı bir miting icra edilmiştir (Bkz. BOA, *BEO*, 4202/315105; "Midye'de, Büyük Bir Miting", *Tanin*, nr. 1677, 18 Temmuz 1329/31 Temmuz 1913, s. 1). Dolayısıyla 29 Temmuz tarihli Edirne mitingini özellikle veliahdın bizzat düzenlediği bir mitingden ziyade, o dönem Edirnelilere destek amaçlı düzenlenen mitingler silsilesi bağlamında düşünmek daha doğru olacaktır.

⁴⁰ "Veliahd Hazretlerinin Edirne'ye Muvasalâtı", *Tanin*, nr. 1676, 17 Temmuz 1329/30 Temmuz 1913, s. 1; "Edirne'nin İstirdadı ve Tesirâtı", *Servet-i Fünun*, aded: 1156, 18 Temmuz 1329/31 Temmuz 1913, s. 281; "Veliahd-ı Saltanat Yusuf İzzeddin Efendi'nin Telgrafnameleri", *Tasvir-i Efkâr*, nr. 826-27, 17 Temmuz 1329/30 Temmuz 1913, s. 1; İlker Alp, "Balkan Savaşları Esnasındaki Bulgar Mezaliminin Türkler ve Gayrimüslim Azınlıklar Tarafından Tel'ini", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 26, Nisan 1987, s. 46.

⁴¹ "Edirne Mektubu-Miting Tafsilâtı-İzzet Paşa'nın Nutku-Veliahd Hazretleri-Konsoloslar", *Tanin*, nr. 1679, 20 Temmuz 1329/2 Ağustos 1913, s. 3.

Başkumandan Vekili İzzet Paşa ziyaret edilmiştir. Ümera-yı askeriye mahsus düzenlenen ziyafetten sonra dört otomobil ile Cısr-i Mustafa Paşa bölgesine bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu ziyarette veliahda Şehzade Ziyaeddin Efendi, Hurşid Paşa, İzzed Fuad Paşa, Enver Bey ve İsmail Hakkı Bey refakat etmiştir. Yol boyunca Bulgarların İslam mezarlıklarını tahrip ettikleri, mezar taşlarını tamamıyla kırdıkları gözlenmiştir. Ayrıca yine Bulgarlar tarafından vahşice öldürülmüş 15 Türk askerinin cenazesine tesadüf edilmiştir.⁴²

Edirne’de iki gün kalan veliaht, burada her sınıf halktan gördüğü hürmet ve samimiyetten son derece memnun olmuş ve muhtaç ahaliye dağıtılmak üzere 500 lira bağışta bulunmuştur. Para Vali’ye bırakılmıştır. Ordu da halkın sefaletine çare olabilmek için 600 araba ekin tahsis etmiştir.⁴³ Edirne’deki temaslarını tamamlayan veliahdın artık Kırkkilise ziyareti başlayacaktır. Ancak şehirden ayrılmazdan evvel şehzade ile birlikte Selimiye Cami’ine yaya olarak bir ziyaret gerçekleştirmiştir.⁴⁴ Vatandaşların alkışları arasında mabedi gezen veliaht, buradaki memurlara atıyyeler ihсан etmiştir.⁴⁵

3. Kırkkilise İzlenimleri

31 Temmuz 1913 Perşembe sabahı Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi, Şehzade Ziyaeddin Efendi ile birlikte saat dokuzda Kırkkilise’ye gitmek üzere şehirden ayrılmıştır. Maiyetlerinde 7 otomobil olup İzzet, Hurşid ve Fuad paşalarla Vali Hacı Adil Bey, Onuncu Kolordu Erkân-ı Harbiyye Reisi Enver Bey de veliaht ve şehzadeye eşlik etmekteydiler. İkisinin Kırkkilise ziyaretleri sonrası oradan doğruca İstanbul’a döneceği haberi kısa zamanda şehirde yayıldı. Bunu duyan Edirneliler sabahtan itibaren şehrin sokaklarını doldurarak ziyaretçilerini uğurlamaya hazırlanmıştı. Nihayet saat dokuz

⁴² “Veliahd Hazretleri Kırkkilise’de”, *Tanin*, nr. 1678, 19 Temmuz 1329/1 Ağustos 1913, s. 1; “Veliahd Hazretlerinin Mustafapaşa’ya Azimetleri”, *Tanin*, nr. 1679, 20 Temmuz 1329/2 Ağustos 1913, s. 1; *Servet-i Fünun*, aded: 1157, 24 Temmuz 1329/6 Ağustos 1913, s. 296.

⁴³ “Edirne’de Veliahd Hazretleri”, *Tanin*, nr. 1677, 18 Temmuz 1329/31 Temmuz 1913, s. 1; “Miting ve Rüesa-yı Ruhaniyenin Talebi”, *Tanin*, nr. 1679, 20 Temmuz 1329/2 Ağustos 1913, s. 5.

⁴⁴ Aslında padişah ve hanedan üyelerinin yurt gezilerinin önemli bir unsuru, yörenin en büyük camiinde halkla birlikte topluca kılınan Cuma namazıdır. Bu ibadet, halkla buluşmanın ve halka temas etmenin önemli bir vesilesi idi. Fakat Yusuf İzzeddin Efendi’nin Edirne gezisi Cuma gününe kadar devam etmediğinden, onun seyahatinde bu unsura rastlamıyoruz.

⁴⁵ “Veliahd Hazretleriyle Kırkkilise’de”, *Tanin*, nr. 1679, 20 Temmuz 1329/2 Ağustos 1913, s. 2.

VELIAHT YUSUF İZZEDDİN EFENDİ'NİN EDİRNE VE KIRKKİLİSE (KIRKLARELİ)
SEYAHATLERİ (1913)

buçukta şehre veda eden veliaht, maiyetiyle birlikte Kırkkilise'ye doğru yola koyulmuştur.⁴⁶

Edirne-Kırkkilise güzergâhında yer alan Havsa ve Hasköy ile Yenice ve Karahisar köylerinin tahrip edilerek yakıldığı, Müslüman evlerinin ve camilerin yerle bir edildiği seyyahlarca müşahede edilmişti. Müslüman yerleşimlerinde savaşın yıkıcı etkilerinin net bir şekilde görülmesine karşılık, Bulgarlara ait evlerin yaşanan vahşetin âdeta şahidi olarak ayakta kaldığı, seyahati gözlemleyen Tanin muhabirince ifade edilmiştir. Ahalisi kısmen Edirne'de kısmen de İstanbul'da bulunan Havsa'da yaklaşık 300 İslam evi harap haldedir. Muhabir, göçmenlerin geri döndüklerinde görecekleri manzarayı düşününce, ruhunda meçhul bir ateşin yandığını ifade etmektedir. Hasköy'de ise Hıristiyan mahallesi tamamen mamur bir halde bulunmasına karşılık Müslümanların meskûn olduğu yerlerde, kerpiç duvar enkazından başka bir şey yoktur. Kızılmüsellim köyünde de manzara pek farklı değildir. 100 kadar Müslüman evi tamamen yıkılmış ve köy, taş-toprak yığını hâline gelmiştir. Ancak bir sonraki durak olan Yenice köyü tam tersi durumdadır. Burası bir Bulgar köyü olduğundan her şey daha muntazamdır ve köylünün tarladaki mahsulü dahi sağlamdır.⁴⁷

Tüm bu manzaralar Yusuf İzzeddin Efendi ve beraberindekileri hüzünlendirmişti. Buna karşılık daha Kırkkilise'ye varmadan başlayan karşılama töreni, hüznün yerini mutluluğa bırakmıştı. Kırkkilise'ye 2 km. kala yolun her iki kenarında Osmanlı askerinin saygı duruşunda bulunması, askerî ve mülki erkân, ruhani reisler ile bütün şehir ahalisinin misafirleri karşılamaya çıkması, veliahdın takdirini kazanmıştı.⁴⁸ Zaten veliahdın Kırkkilise'ye geleceğini dün akşam itibarıyla haber alan halk, öğleden önce sokaklara ve Edirne yoluna dökülmüştü. İşgalden kurtulmanın verdiği sevinçle bir bayram havası yaşayan şehir, veliahdın ziyareti öncesi tamamen süslenmişti. Veliht ve maiyeti saat bir buçuk civarında şehre ulaşmıştı. Abuk Paşa'nın ordusu tarafından şehrin girişinde karşılanan kafile için askerî merasim icra edilmişti. Liva mutasarrıfı Hamid Bey, müftü, Rum metropoliti, Musevi ruhani reisi ve Fransız fahri konsolosu ile şehrin ileri gelenleri de karşılama merasiminde yer almıştı. Rum ve Musevi mektep çocukları ellerinde çiçeklerle bekliyordular. Erkân ve rüesa arasında yalnız Bulgar

⁴⁶ “Veliht Hazretleri Kırkkilise'de”, *Tanin*, nr. 1678, 19 Temmuz 1329/1 Ağustos 1913, s. 1.

⁴⁷ “Kırkkilise'ye Giderken”, *Tanin*, nr. 1678, 19 Temmuz 1329/1 Ağustos 1913, s. 4; “Veliht Hazretleriyle Kırkkilise'de”, *Tanin*, nr. 1679, 20 Temmuz 1329/2 Ağustos 1913, s. 2.

⁴⁸ “Kırkkilise'ye Giderken”, *Tanin*, nr. 1678, 19 Temmuz 1329/1 Ağustos 1913, s. 4.

ruhani reisi yoktu. Geceyi istasyona getirilen özel katarında geçirecek olan veliaht, sabah İstanbul'a hareket edecektir.⁴⁹

Yusuf İzzeddin Efendi ve beraberindekiler, eskiden Üçüncü Kolordu Dairesi olduğu halde sonradan Bulgar millî bankasına dönüştürülen, istirdattan sonra belediye dairesine tahvil edilen binada, kendileri için düzenlenen ziyafete katılmıştır. 45 kişinin yer aldığı bu ziyafette İzzet Paşa, Abuk Paşa, Hurşid Paşa, İzzet Fuad Paşa, Hüseyin İzzet Paşa, Vali Hacı Adil Bey, Şevki Paşa, Tevfik Paşa, Enver Bey, İsmail Hakkı Bey, Cemal Bey ve erkân-ı harbiye zabitanından birkaçı hazır bulunmuşlardır. Ziyafet esnasında muzıka millî havalar çalmıştı. Yine aynı yerde düzenlenen kabul merasiminde Avusturya fahri konsolosunun eşi müzeyyen bir çelenk takdim etmişti. Ziyafetin ardından ordunun resm-i geçidini izlemek üzere tören alanına gidilmiştir.⁵⁰ Tıpkı Edirne'de olduğu gibi Kırkkilise'de de veliaht için parlak bir askerî geçit töreni icra edilmiştir. Törene katılan askerlerin moral gücünün yüksek oluşu ve tam teçhizatlı hâli, veliahdın takdirini kazanmıştır.⁵¹ Kolordu tarafından icra edilen geçide veliaht ve şehzade dışında Vali Hacı Adil Bey, mutasarrıf, askerî erkân, Rum metropoliti ve diğer bazı zevat katılmıştır. Misafirler, kendileri için özel olarak hazırlanan pavyonlardan resm-i geçidi izlemiştir.⁵² Tanin gazetesinin özel muhabiri, icra kılınan resm-i geçide katılan asker sayısını 17 bin⁵³ olarak ifade etmiştir.⁵⁴ Ayrıca Mülazım Fethi Bey tayyare ile şehrin üzerinde bir uçuş gerçekleştirmiştir.⁵⁵ Veliahdın ve şehzadenin Kırkkilise'ye varışını Dahiliye Nezareti'ne bir telgrafla bildiren Edirne Valisi Hacı Adil Bey, buradaki askerî ve sivil karşılama töreninden telgrafında memnuniyetle bahsetmiştir.⁵⁶

⁴⁹ “Veliahd Hazretleri Kırkkilise’de”, *Tanin*, nr. 1678, 19 Temmuz 1329/1 Ağustos 1913, s. 1; “Veliahd Hazretleriyle Kırkkilise’de”, *Tanin*, nr. 1679, 20 Temmuz 1329/2 Ağustos 1913, s. 2.

⁵⁰ “Kırkkilise’ye Giderken”, *Tanin*, nr. 1678, 19 Temmuz 1329/1 Ağustos 1913, s. 4; “Kırkkilise’de Resm-i Geçid”, *Tanin*, nr. 1679, 20 Temmuz 1329/2 Ağustos 1913, s. 1; “Veliahd Hazretleriyle Kırkkilise’de”, *Tanin*, nr. 1679, 20 Temmuz 1329/2 Ağustos 1913, s. 2.

⁵¹ “Resm-i Geçid”, *Tanin*, nr. 1678, 19 Temmuz 1329/1 Ağustos 1913, s. 2.

⁵² “Ziyafet ve Resm-i Geçid”, *Tanin*, nr. 1678, 19 Temmuz 1329/1 Ağustos 1913, s. 4.

⁵³ Bu rakam aynı gazetenin bir sonraki sayısında ve Servet-i Fünun'da 15 bin olarak zikredilmiştir. Bkz. “Kırkkilise’de Resm-i Geçid”, *Tanin*, nr. 1679, 20 Temmuz 1329/2 Ağustos 1913, s. 1; *Servet-i Fünun*, aded: 1157, 24 Temmuz 1329/6 Ağustos 1913, s. 296.

⁵⁴ “100 Lira İhsan ve İstanbul’a Avdet”, *Tanin*, nr. 1678, 19 Temmuz 1329/1 Ağustos 1913, s. 4.

⁵⁵ “Kırkkilise’de Resm-i Geçid”, *Tanin*, nr. 1679, 20 Temmuz 1329/2 Ağustos 1913, s. 1.

⁵⁶ “Veliahd Hazretleri Kırkkilise’de”, *Tasvir-i Efkâr*, nr. 826-29, 19 Temmuz 1329/1 Ağustos 1913, s. 2.

VELİAHT YUSUF İZZEDDİN EFENDİ'NİN EDİRNE VE KIRKKİLİSE (KIRKLARELİ)
SEYAHATLERİ (1913)

Veliahdın ziyaretlerini takip eden muhabirlerin bu askerî merasimler ve ordunun genel durumu hakkında yazdığı övgü dolu satırlar, Tanin'de bilhassa vurgulanmakta, aynı habere ilişkin gözlemler birden fazla yerde geçmektedir. Böylece gazete, geri alınan Edirne ve civarının Osmanlı askeri tarafından tam anlamıyla korunacağı, bölgenin tekrar elden çıkmasına müsaade edilmeyeceği mesajını gereken yerlere bildirmektedir. Söz konusu gözlemlere göre; hem Edirne'de hem de Kırkkilise'de icra edilen resm-i geçitler ve iki şehir arasındaki 60 km.'lik mesafede mevki alan piyade ve süvari alayları göz doldurucudur. Veliaht ve onunla birlikte seyahat etmek saadetinde bulunanlar, bu nizamlı Osmanlı askerî kuvvetlerinin varlığından oldukça etkilenmişlerdir. Muhabirlerin müşahedelerine göre; harbin başındaki ordu ile şimdi Trakya'ya giren ordu arasında çok büyük fark vardır. Şimdiki ordunun bütün efradı talim görmüş, harbe, harekete, nizam ve intizama alışmış olup görevinin ifası için büyük bir şevk ve heyecan göstermektedir. Zabitler de kumanda etmekte oldukları taburlara büyük bir güven beslemektedir. Dolayısıyla Edirne ve Kırkkilise'yi istirdat eden ordu, bundan sonra düşmana karşı bu iki şehri gerçekten müdafaa edecek kabiliyete sahiptir.⁵⁷

Geçit resmini müteakip misafirler tekrar belediye dairesine dönerek ziyaretçilerini kabul etmişlerdir. Kabul töreninde Yusuf İzzeddin Efendi şu nutku sarfetmiştir: “*A'dâmızın geçdiği yerleri gezdik ve gördük. Hep harâb olmuş. Yaptıkları mezâlimin dehşetine vicdân-ı beşer tahammül edemez. Hâlbuki biz girdiğimiz yerlerde adl ve insâniyyet te'sîs ediyoruz. Bunu herkes görüyor; âlem-i medeniyyete bundan güzel hitâb olamaz: çünkü bu hitâb fi'lîdir. Bizim gibi zâtârih bir kavm-i asîle yakışan da ancak budur.*”⁵⁸ Veliaht, Kırkkilise'deki muhacir ve fukara ahaliye dağıtılmak üzere 100 lira bağışta bulunmuştur.⁵⁹ Ziyaret gününün akşamı, başta veliaht ve maiyeti olmak üzere Başkumandan Vekili İzzet Paşa ile diğer bazı ümera, sabah Babaeski'ye gitmek üzere, trende kendilerine tahsis edilen vagonlarda geceyi geçirmişlerdir.⁶⁰

⁵⁷ “Ordumuzun Hâl-i Hazır”, *Tanin*, nr. 1679, 20 Temmuz 1329/2 Ağustos 1913, s. 5.

⁵⁸ “Veliahd Hazretleriyle Kırkkilise'de”, *Tanin*, nr. 1679, 20 Temmuz 1329/2 Ağustos 1913, s. 2.

⁵⁹ “100 Lira İhsan ve İstanbul'a Avdet”, *Tanin*, nr. 1678, 19 Temmuz 1329/1 Ağustos 1913, s. 4.

⁶⁰ “Veliahd Hazretleriyle Kırkkilise'de”, *Tanin*, nr. 1679, 20 Temmuz 1329/2 Ağustos 1913, s. 2.

4. İstanbul'a Dönüş

Kırkkilise ziyareti bir gün süren veliaht, 1 Ağustos 1913 Cuma sabahı saat altıda şehirden ayrılmıştır. Veliaht ve maiyetini taşıyan trenin aynı gün akşamüzeri saat beşte İstanbul'a varması düşünülmektedir.⁶¹ Saat sabah yedi buçukta Babaeski'ye ulaşan treni Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reis-i Sanisi Ziya Paşa karşılamıştır. Yerel halk ve Rum metropoliteninin hazır bulunduğu tren güzergâhında askerî merasim icra edilmişti.⁶² Veliaht Babaeski'deki ahali ve orduya hitaben şu konuşmayı yapmıştır: “*Düşmânın istilâ' eylemiş olduğu havâliyi gezdik. Her tarafta âsâr-ı harâbî gördük. İşidilmemiş vahşetlere karşı vicdân-ı beşer isyân ediyor. Bize gelince, biz ancak âsâyış ve adâleti te'mîn ile uğraşıyoruz. Zâten bu herkesin gördüğü birşeydir. Âlem-i medeniyyete umûmun şükrân ve minnetinden daha belîğ bir hitâb olamaz, bizim gibi muazzam bir târihe mâlik olan bir millete bu sûretle hareket etmek yakışıır.*”⁶³

Saat sekiz buçukta Alpullu'dan geçen tren, burada da bandolu bir askerî müfreze tarafından selamlanmıştır. Başkumandan Vekili İzzet Paşa ile muavini Ziya Paşa veliahda Alpullu'ya kadar refakat etmişler, buradan otomobil ile Babaeski'ye dönmüşlerdir. Çerkesköy, Çatalca ve Hadımköy'den⁶⁴ geçen ve geçtiği yerlerde askerî merasimle selamlanan tren nihayet İstanbul'a ulaşmıştır. Osmanlı Ajansı'nın gözlemlerine göre; trenin geçtiği bütün yerlerde keder verici bir manzara görülmektedir. Yol boyunca Bulgarlar tarafından tahrip edilip harabeye dönen Müslüman köylerinden başka bir şey görülmemektedir. Özellikle minareleri tahrip etmek hususunda büyük gayretleri görülen Bulgarlar, Kırkkilise'de camilerin yıkılmasında Osmanlı esirlerini kullanmışlardır. Hatta Edirne'de, eski eser sayılan belediye dairesinin kapısını giderken yanlarında götürmüşlerdir.⁶⁵

Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi ile Şehzade Ziyaeddin Efendi'yi taşıyan tren öngörüldüğü gibi saat beşte İstanbul'a varmıştır. Trenin

⁶¹ “Kırkkilise'den Avdet”, *Tanin*, nr. 1679, 20 Temmuz 1329/2 Ağustos 1913, s. 1; “Veliahd Hazretlerinin Avdetleri”, *Tanin*, nr. 1679, 20 Temmuz 1329/2 Ağustos 1913, s. 1.

⁶² “Son Havadis, Güzergâhda Merasim”, *Tanin*, nr. 1679, 20 Temmuz 1329/2 Ağustos 1913, s. 5.

⁶³ “Veliahd Hazretlerinin Nutku”, *Tanin*, nr. 1679, 20 Temmuz 1329/2 Ağustos 1913, s. 1.

⁶⁴ “Alpullu'da, Çerkesköy'de, Hadımköy'de”, *Tanin*, nr. 1679, 20 Temmuz 1329/2 Ağustos 1913, s. 5.

⁶⁵ “Osmanlı Ajansı Muhabirinin İhtisasatı”, *Tanin*, nr. 1679, 20 Temmuz 1329/2 Ağustos 1913, s. 5.

VELİAHT YUSUF İZZEDDİN EFENDİ'NİN EDİRNE VE KIRKKİLİSE (KIRKLARELİ)
SEYAHATLERİ (1913)

varmasından önce bir tabur asker ile bir bando muzıka istasyonda hazır edilmişti. Tıpkı uğurlama töreninde olduğu gibi karşılama töreninde de Sadaret, tren istasyona varmazdan yarım saat önce Vükela Heyeti'ni burada hazır bulunması hususunda uyarılmıştı.⁶⁶ Padişah adına Şehzade Ömer Hilmi Efendi ile Başmabeynci Halid Hurşid Bey resmî karşılama töreni için istasyona gelmişlerdi. Bunların dışında Şehzade Mecid Efendi, vükela, Osman Nizami Paşa, polis müdürü, İstanbul muhafızı ve daha pek çok kimse hazır bulunmuştu. Trenin istasyona varmasıyla birlikte bando ve askerler tarafından selam resmi icra edilmişti. Trenden inen Yusuf İzzeddin Efendi, önce beraberinde Ziyaeddin Efendi olduğu halde Edirne hakkında malumat vermek üzere padişahın yanına, ardından Çamlıca'daki köşküne gitmiştir.⁶⁷ Yusuf İzzeddin Efendi'nin Edirne ve Kırkkilise'ye gerçekleştirdiği seyahatin nakliye ücretine dair, Şark Demiryolları Kumpanyası tarafından 68.003 kuruş 21 santimlik bir fatura çıkarılmıştır. Söz konusu meblağın hazinenin masarifi gayr-i melhuza tertibinden ödenmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁸

Yusuf İzzeddin Efendi'nin seyahatinden sonra da Edirne'ye çeşitli seyahatler yapılmış, bu tarihî ve kadim kentin mazlum sakinleri yalnız bırakılmamıştır. Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti buraya iki kez seyahat tertip etmiştir. Yaklaşık 500 kişinin katıldığı ilk seyahat, 1 Ağustos 1913 Cuma sabahı gerçekleşmiştir. Bu bir günlük seyahate, cemiyet reisi İsmet Bey ile on kişiden oluşan tertip heyeti nezaret etmiştir. Tertip heyeti 500 liralık bir yardım parasını da beraberinde getirmiş, bu para cins ve mezhep ayırt etmeksizin tüm Edirneli dul kadınlara dağıtılmak üzere Vali Hacı Adil Bey ile Edirne müftüsüne teslim edilmiştir.⁶⁹ Ziyaretin Cuma gününe tesadüf etmesi dolayısıyla, İstanbullu ziyaretçiler ile yerli halkın geniş katılımıyla, Sultan Selim Cami'inde Cuma namazı eda edilmiştir.⁷⁰ Yoğun ilgiyle karşılanan Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nin Edirne ziyareti, buraya ikinci bir seyahat yapılmasını gündeme getirmiştir. Seyahatin katılımcı sayısını arttırmak isteyen cemiyet, bu seyahatin Ramazan Bayramı'nın ikinci gününde

⁶⁶ BOA, *BEO*, 4202/315090.

⁶⁷ "Veliahd Hazretlerinin Muvasalatı", *Tanin*, nr. 1679, 20 Temmuz 1329/2 Ağustos 1913, s. 1.

⁶⁸ BOA, *MV.*, 180/23; BOA, *BEO*, 4214/316050.

⁶⁹ *Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Mecmûası*, Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, İstanbul 1329, s. 24.

⁷⁰ "İstanbul Züvvarı", *Tanin*, nr. 1679, 20 Temmuz 1329/2 Ağustos 1913, s. 1; "Edirne Seyahati", *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 11.608, 18 Temmuz 1329/31 Temmuz 1913, s. 3; "Edirne'de İstanbul Ziyaretçileri", *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 11.610, 20 Temmuz 1329/2 Ağustos 1913, s. 3.

yapılacağını duyurmuştur.⁷¹ Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti haricinde, Darülfünun ve Mülkiye Mektebi öğrencileri ile bu okullardan mezun gençlerin katılımıyla da Edirne'ye yönelik bir seyahat tertip edilmiştir.⁷² Darülfünun Edirne Seyahati Heyet-i Tertibiyyesi adıyla bir de komisyon oluşturan gençler, Edirneli muhtaçlara dağıtılmak üzere, gezdirdikleri iane sandıkları ile İstanbul ahalisinden bağış toplamışlardır.⁷³ Öğrencileri taşıyan tren 14 Ağustos 1913 akşamı Sirkeci Garı'ndan hareket etmiş, 15 Ağustos sabahı Edirne'ye ulaşan gençlerin ziyareti bir gün sürmüştür.⁷⁴

Sonuç

Osmanlı tarihinde padişahların memleket gezilerine çıkma geleneği II. Mahmud'la birlikte başlamıştır. II. Abdülhamid ve Vahdeddin'i hariç tutarsak diğer son dönem Osmanlı padişahları da bu geleneğe sadık kalmışlar, çeşitli yurt içi ve hatta yurt dışı gezilere çıkmışlardır. Bu gezilerde padişaha, maiyeti ile birlikte veliaht ve şehzade makamındaki hanedan üyeleri de eşlik etmişlerdir. Babası Abdülaziz zamanında sık sık törenlere iştirak ederek ön planda tutulmaya çalışılan Yusuf İzzeddin Efendi, kamuoyundaki bu görünürlüğü, V. Mehmed Reşad'ın saltanatı döneminde de devam ettirmiştir. Veliaht unvanını taşıdığı bu dönemde resmî protokollerde daha fazla yer almaya başlamakla birlikte, padişahın İstanbul'un yakın ve uzak çevresine gerçekleştirdiği gezilerde ona eşlik etmiştir. Hatta bizzat padişah tarafından bazı törenlere katılmak üzere bireysel olarak yurt dışı seyahatlere de gönderilmiştir. Döneminin çeşitli sosyal yardım derneklerinin faaliyetlerine maddi ve manevi katkı sunan, bu anlamda hayırsever bir hanedan üyesi portresi çizen Yusuf İzzeddin Efendi, 1913 yılında Edirne'ye bir seyahatte bulunmuştur. Bilindiği üzere Edirne, Balkan Harbi esnasında, tüm çabalara ve direnişe rağmen mücadeleyi daha fazla sürdürememiş ve Bulgar işgaline maruz kalmıştır. 1913 yılının Mart ayında başlayan işgal, aynı

⁷¹ "Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Tarafından Edirne'ye Tertip Olunan İkinci Seyahat Programıdır", *Tanin*, nr. 1707, 17 Ağustos 1329/30 Ağustos 1913, s. 5; "Edirne Ziyareti", *Tanin*, nr. 1709, 19 Ağustos 1329/1 Eylül 1913, s. 3.

⁷² Bu konuda yapılmış bir çalışma için bkz. Emre Dölen, "Darülfünun Öğrencilerinin Balkan Savaşı Eylemleri ve Edirne Seyahati", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt 6, Sayı 1, 2004, s. 65-73.

⁷³ "Davet-i Vatanperverane", *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 11.613, 23 Temmuz 1329/5 Ağustos 1913, s. 2.

⁷⁴ "Darülfünun Edirne Seyahati", *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 11.618, 28 Temmuz 1329/10 Ağustos 1913, s. 3; "Darülfünunluların Muvasalati", *Tanin*, nr. 1693, 3 Ağustos 1329/16 Ağustos 1913, s. 1.

VELIAHT YUSUF İZZEDDİN EFENDİ'NİN EDİRNE VE KIRKKİLİSE (KIRKLARELİ)
SEYAHATLERİ (1913)

yılın Temmuz ayına kadar yaklaşık dört ay devam etmiştir. Yaşanan süreçte Edirne ve çevresine hâkim olan Bulgarlar, buradaki Müslüman ahaliyi türlü işkencelere ve katliama maruz bırakmak suretiyle âdetâ bölgeden Türk ve Müslüman izlerini silmeye gayret göstermişlerdir. Dolayısıyla Edirne gibi Osmanlı Devleti'ne başkentlik de yapmış bir şehrin ve sakinlerinin uğradığı bu işgal, hem devlet idarecilerini ve hanedanı, hem de tüm Osmanlı kamuoyunu derinden üzen ve sarsan bir hadise olmuştur. Fakat kısa zaman sonra Bulgar işgaline son verilerek şehrin tekrar Osmanlı hâkimiyetine geçmesi, aynı oranda sevinç ve mutluluğu da beraberinde getirmiştir. Bölgede askerî anlamda tesis edilen Osmanlı hâkimiyetinin siyaseten de sağlanması ve Edirne'nin tekrar Türk toprağı hâline geldiğı gerçeğinin Avrupa devletlerine benimsetilmesi için, elbette Osmanlı yönetiminin göndereceğı en üst düzeyde temsilcilerle bölgede varlığını hissettirmesi gerekmektedir. Bu hem buradaki yerli ahaliye ödenecek manevi bir borç, hem de Avrupa kamuoyuna verilecek ciddi bir mesaj olacaktı. Yurt içi gezilere önem vermesine ve saltanatının ilk yıllarında çeşitli gezilere çıkmış olmasına karşın, ilerlemiş yaşı ve hastalığı nedeniyle dönemin padişahı V. Mehmed Reşad'ın Edirne'ye gidemediğini görüyoruz. Ancak kendisini orada temsilen Mabeyn Başkâtibi Ali Fuad Bey ve beraberindeki bir heyeti, fukara ahaliye dağıtılmak üzere 2.500 lira ile birlikte Edirne'ye göndermiştir. Onların ziyaretinden çok kısa bir süre sonra Veliâht Yusuf İzzeddin Efendi, beraberinde Şehzade Ziyaeddin Efendi olduğu halde bölgeye gitmiştir. 28 Temmuz 1913 Pazartesi akşamı İstanbul'dan trenle yola çıkan veliaht, 29 Temmuz Salı sabahı Edirne'ye ulaşmış, burada iki gün geçirmiştir. Coşkun bir kalabalık tarafından karşılanan veliaht çeşitli temaslarda bulunmuş, kendisi için hazırlanan askerî resm-i geçidi izlemiş, Müslüman ve gayrimüslim din adamlarını kabul etmiş, Bulgar mezalimine dair yerinde incelemeler yapmış, Selimiye Cami'ini ziyaret etmiş ve muhtaç ahaliye dağıtılmak üzere bağışında bulunmuştur. 31 Temmuz Perşembe günü, beraberinde kalabalık bir maiyet ile birlikte Kırkkilise'ye geçmiş, burada kaldığı bir gün boyunca şerefine düzenlenen bir ziyafete katılmış, icra edilen askerî geçit törenini izlemiş ve ziyaretine gelenleri kabul etmiştir. Gerek Edirne'den Kırkkilise'ye giderken geçtiğı yerlerde, gerekse İstanbul'a dönüş yolunda Bulgar işgalinin yıkıcı boyutlarını gözlemlene imkânı bulan veliaht, çeşitli yerlerde yaptığı konuşmalarda şahit olduğu manzaraları vurgulayarak, düşmanın istila ettiği bölgelerde bıraktığı harabelere karşın Osmanlı askerinin tüm unsurlar için asayiş ve adaleti temin etme gayretinde bulunduğunun altını çizmiştir.

AYŞE ZAMACI

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

BOA, *BEO*, 4200/314930
BOA, *BEO*, 4200/314936
BOA, *BEO*, 4200/314965
BOA, *BEO*, 4200/314967
BOA, *BEO*, 4202/315090
BOA, *BEO*, 4202/315105
BOA, *BEO*, 4202/315140
BOA, *DH. MTV.*, 24/87

2. Süreli Yayınlar

Müdâfaa-i Milliyye Cemiyeti Mecmûası
Servet-i Fünun
Tanin
Tasvir-i Efkâr
Tercüman-ı Hakikat

3. Araştırma Eserleri, Tezler, Makaleler

AKYILDIZ, Ali, “Yûsuf İzzeddin Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt 44, İstanbul 2013, ss. 13-16.

ALP, İlker, “Balkan Savaşları Esnasındaki Bulgar Mezaliminin Türkler ve Gayrimüslim Azınlıklar Tarafından Tel’ini”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 26, Nisan 1987, ss. 44-53.

_____, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi (1878-1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990.

AVCI, Halil Ersin, “İngiliz Gizli Belgelerine Göre Edirne’nin Kaybı ve Geri Alınışı (1912-1913)”, *Uluslararası Edirne’nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu*, (ed.) İ. Sezgin - C. Fedakâr - H. Demiroğlu, Edirne 2012, ss. 375-383.

ÇAĞAN, Nazmi, “Balkan Harbinde Edirne (1912-1913)”, *Edirne (Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, ss. 197-213.

VELİAHT YUSUF İZZEDDİN EFENDİ'NİN EDİRNE VE KIRKKİLİSE (KIRKLARELİ)
SEYAHATLERİ (1913)

DEMİREL, Fatmagül, “Sultan Mehmed Reşad’ın Edirne Seyahati (28 Ekim-3 Kasım 1910)”, *Uluslararası Edirne’nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu*, (ed.) İ. Sezgin-C. Fedakâr-H. Demiroğlu, Edirne 2012, ss. 341-348.

DEMİRUTKU, Erhan, “Balkan Harbi’nde Şükrü Paşa ve Edirne Müdafaası”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Cilt I, Sayı 7, Temmuz 1987, ss. 2-9.

DÖLEN, Emre, “Darülfünun Öğrencilerinin Balkan Savaşı Eylemleri ve Edirne Seyahati”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt 6, Sayı 1, 2004, ss. 65-73.

HAYTA, Necdet, BİRBUDAK, Togay Seçkin, *Balkan Savaşları’nda Edirne*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2010.

KARATEKE, Hakan T., *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devletinin Son Yüz Yılında Merasimler*, (Yay. haz.) Ayşen Anadol, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.

KIRPIK, Cevdet, “Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi’nin Avrupa Seyahatleri”, *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu*, Cilt 3, Ankara 2014, s. 77-110.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, “Türk Arşiv Belgelerine Göre Balkan Savaşı Sırasında Bulgarlar’ın Edirne Vilayetinde Yaptıkları Mezalim ve Yerli Rum Halkın Tepkisi”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, Bahar 2005, ss. 115-128.

MACAR, Oya D., “Balkan Savaşları’nda Kuşatma Altındaki Edirne’nin Karşı Karşıya Kaldığı Sağlık Sorunları ve Sağlık Yardımı Sırasında Ortaya Çıkan Güçlükler”, *Uluslararası Edirne’nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu*, (ed.) İ. Sezgin - C. Fedakâr - H. Demiroğlu, Edirne 2012, ss. 423-434.

ÖRENÇ, Ali Fuat, “İngiliz Belgeleri’nde Balkan Harbi Edirne Kuşatması 1912-1913”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt II, Sayı 4, Temmuz 2012, ss. 17-79.

ÖZÇELİK, Selahittin, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, TTK Basımevi, Ankara 2000.

ÖZGER, Yunus, “Sultan V. Mehmed Reşad’ın Edirne Seyahati”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Sayı 22, Bahar 2017, ss. 135-162.

AYŞE ZAMACI

SELVİ, Haluk, “Sultan V. Mehmed Reşad’ın İzmit Seyahati (27-28 Ekim 1909)”, *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II*, Cilt 2, (ed.) H. Selvi - M. B. Çelik - A. Yeşildal, Kocaeli 2016, ss. 925-934.

SİMAVİ, Lütfi, *Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim Sultan Mehmed Reşad Hanın ve Halifenin Sarayında Gördüklerim*, (gün. Türkçesi) Sami Kara-Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2004.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Görüp İştiklerim*, TTK Basımevi, Ankara 2010.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Veliaht Yusuf İzzettin Efendinin İntiharı”, *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı 54, Haziran 1954, ss. 3150-3154.

ÜNLÜ, Hasan, *Veliahd Yusuf İzzeddin Efendi (1857-1916)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Filiz Karaca, İstanbul 2019.

YILDIRIM, Tahsin, *Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi Öldürüldü Mü? İntihar Mı Etti?*, Çatı Yayıncılık, İstanbul 2006.

YİĞİT, Ahmet, “Edirne Muhasarası (1912-1913)”, *Edirne Müdâfii Mehmed Şükrü Paşa*, (haz.) M. Sabri Koz, Zaman Kitap, İstanbul 2008, ss. 74-181.

ZAMACI, Ayşe, *Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti ve Faaliyetleri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. İlker Alp, Edirne 2015.